

Խաչիկ Դաշտենց

Ռանչպարների Կանչը

39

«ԽԵՆԹԻ» ԿՈՂՔԻՆ

Ջարմանալի հանդարտ լուսանում էր Երևանի գարնանային առավոտը: Ոչ քամի կար, ոչ գեփյուռ էր փչում Քանաքեռի և Նորքի բարձունքներից:

Աբովյան փողոցի ձախակողմյան մայթով փութկոտ քայլերով դեպի վեր է ելնում քաղաքի անբուն բնակիչներից մեկը:

Հայկազյանը սաստիկ զարմացավ հայրենադարձ Ղարիբին իր շենքի վրա տեսնելով այդ տարածամ պահին:

Չորավարը մեռավ, ասաց Ղարիբը անաղմուկ ներս մտնելով:

Ե՞րբ:

Այս գիշեր: Սմբուլ Արշակն ասաց, որ երեկոյան մի աման Մշո կլուլիկ է կերել, երկար ծխել է և պառկել է քրնելու:

Ուրեմն անկողնու՞մ մեռավ, տարաբախտ մարդ, բացականչեց Հայկազյանը: Իսկ մոտը ո՞վ է եղել վերջին ժամին:

Ոչ ոք: Նույնիսկ վանեցի հավաքարարուհին բացակա է եղել: Մենակ էր ապրում և մենության մեջ էլ մեռավ:

Ղարիբը շտապեց մյուս հայրենակիցներին կոչնակելու, իսկ Հայկազյանը արագ հագնվելով նրա ետևից դուրս եկավ տնից:

Անատոմիկունը մոտ էր իր բնակարանին: Նույն անտարբերությամբ Մասիսն ընդունում էր իր կրծքին արևի անդրանիկ ճառագայթները, առանց զգալու, թե ով է գալիս և ով է գնում աշխարհից: Հայկազյանը դանդաղորեն իջավ ցուրտ աստիճաններով և կամաց հրեց նկուղահարկի կիսա՛բաց դուռը...

Նախասենյակի աջակողմյան պատի տակ, դիասեղանի վրա պատկած էր հաղթամարմին մի ննջեցյալ՝ սպիտակ սավանով ծածկված: Խորքի սենյակում աշխույժ մի տղամարդ եռանդով ետ ու առաջ էր քաշում դատարկ դեասեղանները:

Ներեցեք, ընկեր հսկիչ, երրորդ մասից այս գիշեր ննջեցյալ բերվա՞ծ է ձեզ մոտ:

Մեզ մոտ գրեթե ամեն օր ննջեցյալ են բերում, անփութությամբ պատասխանեց գործավարը առանց իր աշխատանքը ընդհատելու:

Ես ձեզ հարցնում եմ այսօրվա բերածի մասին:

Անու՞նը:

Մախլուտո:

Չէ, այդպիսի ննջեցյալ չկա մեզ մոտ: Պաշտո՞նը:

Վերակացու էր Կոմիտասի զբոսայգում: Խոսքը մի հին գորավարի մասին է:

Հա՛, այդպիսի մի գորավար կա պատկած այստեղ: Գուցե սա է, ասաց պահակը և մոտենալով նախամուտքի սեղանին, ետ քաշեց սպիտակ ծածկոցը:

Նա էր, գորավար Մ ախ լուսան: Ոչ պսակ կար վրան, ոչ գարդ: Անշուք, անաղմուկ պատկած էր նա պաղ ներքնահարկում, պաղ սեղանի վրա, պաղ լուրջան մեջ:

Հաջորդ օրը մարտի 20–ին Հայկազյանը վարորդին կանչեց և կարգադրեց իրեն
Էջմիածին տանել:

...Հուղարկավորների մեծ թափորը Երևանից հասել էր Էջմիածին և դագաղը
ձեռքերի վրա պահած թեքվում էր դեպի Գայանեի վանքի գավիթը: Որտե՞ղից և
ինչպե՞ս հավաքվեց այդքան սովար բազմություն:

Թափորը գնալով սովարացավ, իր մեջ առնելով Էջմիածնի և շրջակա գյուղերի ու
ավանների շատ բնակիչների: Ղաղազին գրեթե կպած քայլում էին
հարյուրապետ Սմբուլ Արշակը, ձիապան Բարսեղը, հայրենադարձ կարիքը,
Հոնկա պապի թոռ Սիմոնը, հանգուցյալի մի քանի ազգականները, ծերացած
զինվորներ, հին ֆիդայիներ, հայրենակիցներ:

Ընդհանուր կարգադրիչը երբեմնի հարյուրապետ Սմբուլ Արշակն էր:

Վանքի պատի տակ մի քանի տեղացի հուղարկավորներ էին նստել: Դրանց
կողքին կանգնած էր մագոտ երեսով մի տղամարդ, մեջքը պատին հենած և
հեռվից ակնապիշ նայում էր ահռելի փոսին: Դա այն սևադեմ երիտասարդն էր,
որ 1919 թվականին պատրաստվել էր մահափորձ կատարելու Անդրանիկի վրա
Էջմիածնում: նրա դեմքին ցավալի մի արտահայտություն կար: Խղճի խայթ էր
զգում և եկել էր Անդրանիկի մերձավորագույն զինակցի թաղմանը իր մեղքը
քավելու համար:

Երբ դագաղը դրվեց թարմ հողաթմբին, առաջին մարդը, որ հայտնվեց նրա
գլխավերևում, պատի տակ կանգնած սևադեմ մարդն էր: Նա կռացավ
համբուրեց Մախլուտոյի ճակատը և բազմությունը ճեղքելով հեռացավ: Ու
գլուխը վանքի պատին հենելով դառնորեն արտասավեց, շիթ առ շիթ մաքրելով իր
խիղճը, իր հոգու վրայից քերելով տարիների անդարմանելի կոշտուկները:

Վեհափառ հայրապետը բացակա էր, ուստի առաջինը խոսեց նրա տեղապահ
Սահակ արքեպիսկոպոսը: Նա դրվատեց գորավար Մախլուտոյին իբրև մեծ
հայրենասերի և գորավար Անդրանիկի մարտական զինակցի: Հիշատակեց նաև
Արաբոյի, Աղբյուր Սերոբի և Գևորգ Չաուշի անունները:

Հանգուցյալը միայն մի անգամ եկավ ս. Էջմիածին, ասաց նա, և այդ մի ամիս առաջ էր: նա եկավ նորին սուրբ օծության Վեհափառի մոտ և նրան հանձնեց մի փոքրիկ ծրար: Ապա ծոցից հանելով մի հին գդակ, նվիրեց վանքիս թանգարանին: Սա Մշո սուրբ Կարապետի վանահայր Հեսու վարդապետի գդակն է, ասաց նա և պատմեց այդ գդակի հետ կապված ամբողջ պատմությունը:

Գուցե կհարցնեք թե ինչ էր գրված վեհափառին ուղղված նամակում, ընդամենը երկու խոսք՝ «Հավատքիս համար ինձ կթաղեք ս. Էջմիածնում, իսկ քաջությանս համար «Խենթի» կողքին: Եթե հարմար կդատեք: Մախլուտո»:

Հավատքի համար Էջմիածինը պատրաստ էր նրան ընդունելու իր ծոցում, իսկ քաջության համար ստացվեց հայրենի կառավարության համաձայնությունը, որին նույնպես նա դիմում էր արել մահից առաջ:

Ապա ֆրանսահայերի կողմից խոսեց հայրենադարձ Ղարիբը:

Այս մարդը, որ այժմ հանգչում է դագաղում և քիչ հետո պիտի իջնի գերեզման, մեր ժողովրդի քաջարի գավակներից մեկն է, ասաց նա: Դուք ծանոթ եք նրա ֆիդայական անցյալին, բայց չգիտեք, թե ով է եղել նա Ֆրանսիայում երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին: նա մեծ հայրենասեր Միսակ Մանուշյանի մերձավոր բարեկամն էր և Ֆրանսիայի մեր ընդհատակյա հակաֆաշիստ կազմակերպության ազգային կենտրոնի անդամը: Երբ 1943 թվականի ապրիլին հայ ազգային խորհուրդը և հիտլերյան ռազմական բաժանմունքը նրան հրավիրեցին Բեռլին, առաջարկելով հայ գերիներից և գաղութներից հայկական լեգիոն կազմել և արշավել Սովե՛տական Միության վրա, Մախլուտոն վճռաբար հրաժարվեց այդ գործարքից, հայտարարելով, որ ինքը Ռուսաստանի վրա երբեք զենք չի բարձրացնի:

Չորավար Մախլուտոն հակաֆաշիստ ընդհատակի հետ պայքարեց հիտլերյան Գերմանիայի դեմ, օգնեց նրա շախչախմանը և 1947-ին հայրենադարձների առաջին քարավանով եկավ Հայաստան: Գնաս բարով, Տարոն աշխարհի քաջակորով հայդուկ և աննման հայրենասեր: Քո պատմությունը դեռ նոր պիտի գրվի: Մենք քո և քո սերնդի մոլորությունները կհանձնենք Մասյաց հողներին,

իսկ բռնակալության դեմ մղած ձեր ազատատենչ կորովը և անհողողող կամքը՝ դարերին՝. Եվ գուցե այս բրոնզադեմ մանուկը շարադրի քո պատմությունը, որ գլուխը ձեռքերի մեջ առած մտախոհ կանգ Է առել քո տխուր վերջաբանին:

Երբ բոլորը հեռացան և Սմբուլ Արշակն ու ձիապան Բարսեղը վերջինը լքեցին նոր ծածկված շիրիմը, իրենց հետ տանելով խելագար Անդրեասին, բրոնզադեմ մանուկը հանեց ծոցատետրը և ծնկանը դնելով հուշագրեց, «Չորավար Մախլուտոն գերեզման իջավ 1956 թվականի մարտ ամսի 20–ին, երեքշաբթի, երեկոյան Ժամը 6–ին: Նա թաղվեց «Խենթի» քարից յոթ թիզ դեպի աջ: Փառք քաջ նախնիների հիշատակին»:

Հաշորդ առավոտյան երրորդ քաղմասի թաղային լիագորը հետը վերցնելով շրջանային սովետի նոտարին և գրլխավոր հաշվապահին, շտապեց դեպի Նաիրի փողոցի այն տունը, որտեղ իր վերջին օրերն էր անցկացրել ծերունի գինվորականը:

Կնիքը քանդեցին և ներս մտան:

Տունը դատարկ էր: Թախտի վրա, բարձի տակ հայտնաբերեցին հնամաշ մի պայուսակ և մի նույնքան հնամաշ գինվորական վերարկու: Նոտարական բաժնում պայուսակը բաց անելիս մեջը գտան պատմական Հայաստանի քարտեզը, պարսկական մի մաշված ձիու սանձ դեզին ծոպերով, Գեորգիևյան երկու ոսկի խաչ, Աղբյուր Սերոբի, Գևորգ Չաուշի և Անդրանիկի լուսանկարները, կամավորական մի խմբանկար՝ Հայկ Բժշկյանը Անդրանիկի և իր կողքին նստած, Մուշ քաղաքի տեսարանը՝ Միմ լեռը ետևում, դաշտային մի հեռադիտակ, երեք արշին ճերմակ կտավ և մի սևացած փոքրիկ տուփ: Վերջինը Արաբոյի ծխատուփն էր: Այնտեղ գտան նաև Բդեի Միսակի «Հիշատակարանի» վերջին գլուխը և մի քանի հաստ տետրեր վրան գրած՝ «Ֆիդայի Մախլուտոյի թղթերը»:

Այդ ամենը նույն օրը հատուկ արձանագրությամբ հանձնըվեց Հայաստանի Պատմական թանգարանին:

Երկու տարի անց Կալիֆոռնիայի Ֆրեզնո քաղաքից մի ամերիկահայ գրոսաշրջիկ եկավ Երևան: Դեմքը շիկավուն էր, աչքերը՝ թաց կապույտ:

Ես եմ, Մախլուտո: Ես եմ, քո դասընկեր կոփեցի Լեվոնը, ասաց նա նետվելով իր հայրենակցի անշուք գերեզմանին: Մենք իրարից բաժանվեցինք սրանից վաթսուն տարի առաջ, երբ Մելքոն վարժապետը մեզ սովորեցնում էր անգիր անել «Ռանչպարների կանչը»: Իմ հայրը կամուրջ շինող էր Բուլանուխի Կոփ գյուղում, իսկ քո հայրը՝ որմնադիր: Ինձ բախտը շարտեց հեռավոր Կալիֆոռնիա, իսկ դու նետվեցիր ֆիդայական շարժումների մեջ, ուխտելով ծառայել Հայաստանի ազատագրության դատին: Ես մի փոքրիկ պանդոկ շինեցի Ֆրեզնո քաղաքում անտուն և անտեր պանդուխտների համար, իսկ դու քո կյանքը կամուրջ շինեցիր, որ հայ ժողովուրդը անցնի նրա վրայով: Դու մի խենթ էիր և եկար թաղվեցիր «Խենթի» կողքին:

Եվ արցունքները թափվում թրջում էին գերեզմանը մեծանուն հայրեն ասերի, որ հանգչում էր Գայանեի վանքի բակում իր պես անհանգիստ ու մեծահամբավ մի ուրիշ քաջի կողքին:

Շուտով Մախլուտոյի հողաթմբին բարձրացավ գրանիտե մի հուշարձան, որի վրա երկաթագիր տառերով դրոշմված էր.

«Տարոնի հայդուկ Մախլուտոյի (Սմբատ Բորոչյան) հիշատակին: 1872 1956 թ.: Իր դասընկեր Լևոնից, Մշո Կոփ գյուղացի»:

ՎԵՐՉԻՆ ԺԱՅՌԱԳՆԱՅԸ

1962 թվականի վաղ աշնանը Մակու քաղաքի կողմից դեպի Արարատի գազաթն էր մագլցում մի հանդուգն ժայռագնաց:

Լեռան արևելյան լանջը խիստ ապառաժոտ էր: Աշխարհի ոչ մի ճանապարհորդ դեռ փորձ չէր արել այդ կողմով վե՛րելքն սկսել: Բայց այդ խիզախ լեռնագնացը որոշել էր Մեծ Մասիսը նվաճել հարավից բարձրանալով:

Մենակ էր ու մի ուսապարկ շալակին, ձեռքին ալպինիստի գավազան:

Ու՞ր էր գնում և ի՞նչ էր որոնում այդ խենթ ուղևորը: Փառք: Այդ հասակում:

Երկար մաքառելուց հետո կեսօրից առաջ հասավ ձյունի սահմանին: նայեց դեպի աջ Փոքր Մասիսը իրենից ցածր էր կանգնած:

Ակոռին չէր երևում, ոչ էլ ս. Հակոբի աղբյուրը: Թուխ, կապույտ երկինքը կախված էր գլխի վրա: Հոգնած էր: Նրստեց մի ցից ժայռի հանգստանալու, ապա սկսեց վերելքը: Հսկա մի սառցաշերտ պոկվեց իր ոտքի տակից և դորդոցով ներքև գլորվեց: Փշրվեց մի երկրորդն էլ, երրորդն էլ: Որքան վեր էր ելնում, տեսարանը դառնում էր վեհատեսիլ, իսկ վերելքը՝ դժվարին: Նա կպած էր մի ձյունեղեն բարձունքի, որի ետևից մի ավելի մեծ ու բարձր գագաթ էր երևում:

Գիշերը քնեց այդ բարձունքին կպած: Լուսադեմին Արցախի կապույտ լեռների և Փոքր Մասիսի թիկունքից բարձրացավ արևը: Բայց շուտով փոթորիկ սկսեց և ձյուն տեղաց կարկաախառն: Քամին հոնդյունով հարվածեց նրա մեջքին, կամենալով անդունդ գլորեր Մի ճայթյուն լավեց փոթորիկի մեջ: Կայծակն էր, որ օձապտույտ անցավ իր մոտով: Քամին հանդարտվեց և թանձր մառախուղը ծածկեց հյուսիսային գագաթը:

Դարձավ ետ նայեց: Դիմացի խոր ձորի մեջ երևաց Թադեի վանքը: Նրանից դեպի արևմուտք տարածված էր գեղանի մի ծով, իսկ ծովից այնկողմ իր ծննդավայրն էր:

Մի քանի օր առաջ նա անցավ Մշո դաշտով: Եղավ նաև Սասունի կողմերը: Մի անձանոթ հայ կնոջ հետքերով էր գնում: Լուր էր առել, որ այդ կնոջը քրդերը գերի են տարել, բայց թե որտեղ հայտնի չէր:

Հարցուփորձով հասավ Բաղեշ: Բաղեշի դռանը օտարական մի հայի տեսավ, որ հեռվից երեք անգամ բարձրաձայն «Բիթլիս, Բիթլիս, Բիթլիս» գոչեց: Մի տարեց բիթլիսցի նրան ցույց տվեց երկհարկանի քարաշեն կիսավեր մի տուն «Ավելի մեյդան» թաղամասում, բարձունքի վրա: Սրանք ձեր սենյակներն են, ասաց ծերունին: Գրագետը կանգուն մնացած պատի լուսամուտը ձեռքով մաքրեց: Հետո գետնից քարեր առավ շոյեց, ծաղիկներ քաղեց և, ելնելով իր հորենական տան փլատակներին, ասաց. «Ապրելու համար շատ գեղեցիկ տեղ է: Հիսունհինգ

տարի այս վայրկյանը ապրեցի, այլևս փույթ չէ, եթե մեռնեմ»:

Երեք անգամ «Բիթլիս» աղաղակող հայր Ամերիկայում էր ծնված:

Իսկ ի՞նքը: Ինքը, որ ծնվել էր Մշո դաշտում, ի՞նչ աներ ինքը: Քանի" անգամ գոռար «Մուշ»:

Որոնեց, բայց չգտավ կնոջը: Վաղեմի մի իղձ էր մնացել անկատար, մի սրբազան ուխտ, և նա վճռեց վերադարձից առաջ իրականացնել այն:

Չորս անտեսանելի ուժեղ բազուկներ ետևից հրում էին նրան դեպի Մասիսի հավերժական ձյունները:

Հյուսիսային գագաթի մառախուղը գլորվեց դեպի արևմուտքյան լանջերը: Մի քանի պալան ս. Հակոբի կիրճով իջան Մեծ Մասիսի ստորոտը, լիզելով այն խանձված քարերը, որտեղ Մորուք Կարոն և Ջնգլիկ Պետոն մեծ խարույկ էին վառել տարիներ առաջ:

Քիչ առաջվա քամին ավել էր արևելյան լանջերի ձյունը: Բարձրում պսպղում էր մի հսկայական սառցագագաթ՝ արևի ճաճանչներով ողողված: Նա դեպի արևոտ գագաթն էր ձրգտում, աչքերը հառած ցնորական բարձունքին:

Ստիպված էր սառույցի վրա աստիճաններ փորել: Ուսապարկը ամրացրեց մեջքին և գավազանի բրիչով սկսեց սառույցը ջարդել, որ ոտքի համար հենարան շինի: Կոտրեց ու մագլցեց վեր: Միշտ դեպի վեր: Լայնորեն տեսնելու համար պետք է բարձրանալ:

Արևը մոտենում էր մուտքին, իսկ գագաթը թվում էր անհունապես հեռու:

Նորից կոտրեց սառույցը և նորից մագլցեց վեր: Կոտրեց ու բարձրացավ: Մութ է, այլևս չի տեսնում: Շեկ Ղավիթին հիշեց, քրդական տարագ հագած խնուսցի այն հնուտ ուղեցույցին, որ միշտ գիշերով էր շրջագայում, և որի աչքերը խավարին վարժված լինելով ազատորեն կողմնորոշվում էին մթության մեջ:

Հիշեց Տավրոսի բուքը և աջ ոտքը զգուշությամբ սառցե հենակին դնելով, բրիչը վերջին անգամ բարձրացրեց հարվածի համար:

Ահա և գագաթը: Այլևս տեղ չկա բարձրանալու: Վերևում երկինքն է և ինքը՝ կանգնած մեծ լեռան վրա: Նայեց ետև: Ե՞րբ նվաճեց այս ահռելի բարձունքը: Մեպ գառիթափով այնքան էր առաջ անցել կյանքը վտանգի տալով, որ գրեթե հասել էր գագաթի կենտրոնին:

Գագաթը քիչ ուռուցիկ շրջանաձև հրապարակի էր նման:

Հենց այդտեղ էլ նա մի կետ ընտրեց: Բրիչով փոս պատրաստեց սառցի մեջ և ծոցից ինչ–որ բան հանելով, ամրացրեց այնտեղ:

Մինչև այդ բարձրացողները խաչ էին տնկել լեռան գագաթին, իսկ իր տնկածը խաչ չէր, այլ մի գունագեղ պաստառ, վրան երեք գիր միայն՝ Ս. Մ. Տ., այսինքն Սրապ, Մախլուտո և Տիգրան: Առաջին երկուսը վաղուց չկային: Նրանցից մեկը հանգչում էր Բասենի դաշտում Ալեքսանդրոպոլիսի Պոզվալի Վաղոյի հետ անանուն մի քարակույտի տակ, իսկ մյուսը՝ Գայանեի վանքի գավթում : «Մեր երեքի կողմից» երկյուղածությամբ շնչաց նա պաստառի ճոթը համբուրելով:

Ու կանգնած էր նա երկնահաս լեռան գագաթին, ամպերից ու աշխարհից բարձր, անհասելի բարձր: Մենակ էր, ուսապարկը մեջքին և ցրտից ու քամուց այրված դեմքին բերկրանքի արցունքներ:

Բայց այս ի՞նչ բան է. պաստառը շառագունեց: Մատների ծայրերը կարմրեցին: Գավազանը նույնպես: Դեմքի վրա շողերի փայլ զգաց: Բողբա գլխարկը կարծես տաքացավ: Արշալու՞յս է: Ա՞րևն է ծագում: Այս ի՞նչ լույս է ցոլանում դեպի երկինք՝ պատռելով գիշերային խավարը: Հրաշք էր: Սարսափած ետ–ետ գնաց: Ապա նորից նոտեցավ և շոշափեց պաստառը: Պաստառը իր տեղումն էր, բայց կարծես բոցերով բռնկված:

Որտեղի՞ց է այդ հրացուլքը:

Ամբողջ հասակով կանգնեց խավարի մեջ և նայեց դեպի լեռան հակառակ կողմը: Լույսը այնտեղից էր բխում: Վազեց դեպի լույսը: Նա ներքևում տեսավ մի նոր

աշխարհի և հրճվանքից գոռալով ուշաթափ ընկավ Արարատի գագաթին: Այդ քո լույսերն են, Երևան: Մի՞թե դու ապրում ես: Կա՛: Հայաստանը կա՛: Հայաստանը ապրում է: Հզոր, լուսավոր, մեծավոր Հայաստանը: Եվ ողողված էր նրա դեմքը իր նոր հայրենիքի Սովետական Հայաստանի լույսերով:

Այս անսովոր վերելքի հաջորդ օրը արտասահմանյան լըրագրերում երևաց այսպիսի մի հաղորդագրություն, «Հին հայդուկապետ Գևորգ Չաուշի գինվորներից մեկը, որ հայդուկապետի մահից հետո նրա կնոջը և երեխային փախցրել էր դեպի Վան և Պարսկաստան և երկար տարիներ ապրել էր Ավստրալիայում, Մշեցի Տիգրան անունով, վերջերս մի անօրինակ վերելք է կատարել դեպի Արարատի գագաթը:

Իր հայդուկապետի առասպելական կնոջ հետքերով գնալով, նպաստակ ունենալով նրան գտնել Արևմտյան Հայաստանի լեռնաբնակ քրդերի մեջ, նա իր ծննդավայրն է եկել աշխարհահռչակ գրագետ Վիլյամ Սարոյանի վերջերս դեպի Բիթլիս կատարած հայտնի ուղևորության օրերին և անցնելով Սուլուխի նշանավոր կամուրջը, Մակու քաղաքի վրայով մոտեցել է աստվածաշունչ լեռանը:

Հավատավոր լեռնագնացը և ուխտյալ գինվորը իր երեք հայդուկ ընկերների անունից գիշերով մի պաստառ է տնկել Արարատի գագաթին: Այդտեղից նա տեսել է վերածնված Հայաստանի լույսերը և ուրախությունից անդունդ գահավիժե՛լով անհայտացել է բիթլիսական լեռան սառույցն երի մեջ:

Վերջին խելահեղ ժայռագնացն էր նա իր հանդուգն սերընդի:

ԻՄ ԱՂՈՒՆՆ ԻԶԱՎ

Ահագճի գյուղի Խոտնոցի մեծ քարը լայն ստվեր էր նետել ձորի մեջ:

Այդ քարի մոտով թիակը ուսին և ոտքերը քշտած լեռնի՛վեր էր շտապում մի կայտառ ծերունի: Ետևից վագում էին մի խումբ մանուկներ, աղջիկ և տղա, մեկը մյուսից առաջ անցնելով և գրեթե կախվելով ծերունու թևերից:

Ֆաղե պապի, Էն հեքիաթը պատմիր:

Ո՞ր հեքիաթը:

Մոսե Ինոյի հեքիաթը:

Էն, որ հրեղենն ձիեր է տեսել Պայթող աղբյուրի մեջ:

Պայթող աղբյուրի և Շապինանդի հեքիաթը:

Աշխարհի հեքիա՛թը:

Աշխարհը ջրաղաց է, դեպի մանուկների կողմը կըտրուկ շուռ գալով և թիակին հենվելով ասադ Ֆաղեն: Դու ջրաղաց ստնողի գալը մի հարցրու, նրա գնալը հարցրու: Մեկի բերածը կորեկ է, մեկինը ցորեն, մյուսինը՝ գլգըլ: Բոլոր ստնողները իրենց բերածը աղալու հերթի կսպասեն: Ջրաղացպանն էլ, ասենք թե աստվածն է: Առաջին եկողին ասում է. «Պարկիդ տակը թոթվիր, խնամ Կիրակոս, քո աղունն իջավ»: Հերթը մյուսինն է: Քիչ հետո ջրաղացպանը կրիչակին նայելով գոռում է. «Խնամ Համբարձում, պարկիդ տակը թոթվիր, քո աղունն իջավ»: Սա էլ է գնում: «Քավոր Գրիգոր, թեոդ առաջ քաշիր, հերթը քոնն է»: Մի հանգ հետո դառնում է մյուսին, «Խնամ Մարկոս, քավորից հետո հերթը քոնն է, պատրաստվիր»: Ջրաղացպանի ալրոտ աչքը հանկարծ ընկնում է ռես Օնեին, որ նոր է ներս մտել և կանգնած է շենքի մոտ:

Ռես Օնե, դու ինչու՞ ես շենքին կանգնել, անցիր իմ մոտ, էս բարձր թեռան վրա նստիր, մինչև քո աղունը իջնի: Իմա՞՛լ եք, քոչ-քուլֆաթ իմա՞՛լ է: Ճժեր, մալեր, սաղ-սալամա՞՛թ են:

Փառք աստծո, ամենքն էլ սաղ-սալամաթ են: ներս է մտնում մեկ ուրիշը:

Բարով, խնամ Աբրո, թեոդ իջեցրի՞ր:

Հա, իջեցրի:

Բերածդ ի՞նչ է:

Գլգրլ:

Քո հալն ինչպե՞ս է, խնամ Աբրո: Լսեցի, որ աղջկադ մարդու ես տվել ու հորքուր Շաքրոն շատ լաց եղավ: Հալբաթ, աշխարհք է: Էսօր մեկը քո աղջկադ կտանի, դու կիլաս, վաղը դու կերթաս ուրիշի աղջկան կբերես քու տուն, Էս անգամ դուք կխնդար, Էնոնք կիլան: Մենք ամենքս էլ մանրած թութուն ենք աստծո ծխատուփի մեջ: Կհանի իր գոտու տակից, կլցնի իր դեյլանի մեջ ու կվառի: Կրակ կեղնենք, ծուխ կեղնենք ու կերթանք: Աղունդ պատրաստ է, քավոր Գրիգոր: Հինա քո հերթն է, ռես Օնե: Խնամ Մարկոս, դու թեոդ քաշիր առաջ և քիչ սպասիր մինչև ես ռես Օնեի աղունն աղամ:

Առանց հերթի՞:

Ռ-եսին ի՞նչ հերթ:

Ու Էսպես ամեն մարդ կմտնի ջրաղաց ու իր աղունն աղալով կերթա դուրս: Բայց եթե աղացքի ջուրը կտրվի, ի՞նչ պիտի անի ջրաղացպանը: Նա պետք է վերցնի իր թիակը և գնա ջուրը կապելու: Ուրեմն, աստծո մոտ էլ, երեխաներ, ամենագորավոր գործիքը դարձյալ թիակն է: Էս է աշխարհքի հեքիաթը, ասաց Ֆադեն և ետ դառնալով բահը ուսին դրած շարունակեց ճամփան:

Մոլուք Կարոյի հեքիաթը պատմիր, ծղրտաց երեխաներից ամենափոքրը, որ պորտը բաց տոտիկ–տոտիկ անելով ճիգ էր անում մյուսներին հասնել:

Գալե, դու փոքր ես, գոլ գնա տուն: Աղջի Կաքավ, չե՞ս տեսնում, ախպորդ պորտը քիչ մնա վազելուց պատռի, տուն տար, բարկացավ խմբի ավագը, որի անունը Գևորգ էր:

Մոլուքի հեքիա՛թը, նորից ծղրտաց Գալեն, Կաքավի գրկից փախչելով:

Դե, լավ, սպասեք ջուրը կապեն ու ետ գամ ձեզ Մորուք Կարոյի հեքիաթը պատմեն, ասաց ծերունին առանց դադարեցնելու քայլերը:

Խտանա Կածի հեքիաթը, քեռի Ֆադե, թե ինչպես դու ելար նստեցիր աստծո չոքերի տակ ու քո թիակը մոռացար երկնքում, առաջարկեց կարմրաթուշ մի

աղջիկ՝ մասրենու փուշը ծնկներից հեռացնելով:

Էդ թիակն է եղել, չէ՞, պապի:

Հա, էս թիակն էր, բայց պոչը փոխել եմ:

Ու էդ տարի շատ ձյուն էր եկել Խտանա Կածին:

Էնքան ձյուն էր եկել, ճնճուղը որ պառկեր մեջքի վրա ու ոտներն էլ տնկեր, կհասներ աստծուն:

Ու դու ելար նստեցիր էդ ձյուների՞ վրա:

Ելա նստեցի ու ձեռքս թալեցի աստծո չոքերին:

Էդ էս՞ արան է եղել, որ գցել ես Մորուքի վրա, հարցրեց Կաքավը, Գալեին շալակած ետևից հասնելով:

Հա՛, Կարոն էս ճանապարհով փախավ Ղարաչի: Խեղճը տկոտ էր. արաս գցեցի վրան ու գնացի իր շորերի ետեվից: Իշխնձորցին գլխաշորը թափ տվեց ձիու քթին ու Մոսեն թռավ դեպի Ղալաչի: Գնացեք նստեք Խոտնոցի հովին, ես էս մեծ առվի ջուրը կոլխոզի արտին կապեմ ու ետ գամ ձեզ Մոսե Իմոյի, Շապինանդի և Մորուք Կարոյի հեքիաթը պատ՛մեմ:

Ու թե ինչպես քո թիակը մոռացար Խտանա Կածի ձյուններին:

Քեռի Ֆադե, դու հրեղեն ձի տեսա՞՞ծ կա:

Էս աշխարհում հրեղեն ձի միայն Մոսե Իմոն է տեսել: Հետոն էլ խոսել է: Թե ուրիշը կասի՝ տեսել եմ, չհա՛վատար:

Իսկ ո՞ր է Մոսե Իմոն:

Էն քարափի գլխին կարմիր քարեր կան, տակը ձորն է: Էգ քարերից մեկի տակ Մոսե Իմոն է պառկած:

Ո՞ր քարի:

Էն բարձրադիր կարմրաքարը տեսնու՞մ եք, որի վրա մի ձեռքի քանդակ կա՝
մաճր բռնած. տակը դրած է «Որդուդ մահը քեզ մահ պատճառեց»: Դրա կողքին
մի անգիր մաշված քար կա, դեպի Խոտնոցի դիմացի քարափը շուտ գալով
մատնացույց արեց Ֆադեն. դա Մոսե Իմոյի գերեզմանն է: Էս թիակով եմ փորել:

Դե, պատմիր, պապի, Մոսե Իմոյի հեքիաթը պատմիր: Ճի՞շտ է, որ նա
Լոնդոնից մինչև Սասուն մի օրորոց է շալակով բերել ու մեջը մի հրեղեն աղջիկ է
եղել:

Բոլորը ճիշտ է: Էն կարմիր գլխաշորով պառավին տեսնում եք, ձորի պոնկին
նստած: Էդ էն հրեղեն աղջիկն է:

Մորքուր Վիտոն, զարմանքով բացականչեցին երեխաները:

Հա, մորքուր Վիտոն, համոզիչ շեշտով հարեց Ֆադեն: Գնացեք մոտը, նա ձեզ
շատ բան կպատմի Մոսե Իմոյի և նրա բերած օրորոցի մասին:

Իսկ ճի՞շտ է, որ Մոսե Իմոն օձեր է կախարդել նրանց աչքերի մեջ նայելով:

Էդ էլ ճիշտ է: Վերջին տարիներին նա մեր գյուղում օձերի հմայությամբ էր
գբաղված: Վիտոյի մոտ գնացեք, Վիտոն ձեզ ամեն ինչ կպատմի:

Չէ, դու պատմիր Մոսե Իմոյի ու Շապինանդի հեքիաթը:

Եվ Շապինանդի հրեղեն ձիու հեքիաթը:

Քաջ է եղել, չէ՞, պապի, Շապինանդը:

Շատ քաջ, երեխաներ, ես էլ նրա պես քաջ եմ, տեսեք ինչպե՛ս եմ վազում:
Բռներ ինձ, թե կարող եք:

Եվ ջրտուքվար Ֆադեն թիակը ուսին, ոտքերը քշտած շարժվեց լեռնիվեր:

Մանուկները վազում էին, որ ետևից հասնեն, վազում էին ու կանչում:

Պայթող աղբյուրի հեքիաթը պատմիր... Կապտաջուր լիքը առուն աղմկալի
գալարվում էր բարձրադիր լանջով:

Ծերունին հասավ ու թիակի թաթը ամուր հարվածեց մայր առվի մեջքին: Չարկեց
ու վայր թեքվեց հանկարծ: Շեղբի վրայով խուժեց ջուրը բախվելով նրա
ծնկներին: Կարծես հանգստանում էր թամբին նստած, գլուխը թեթևակի հակած
կրծքի վրա, ձեռքով թիակը պահած:

Երեխեք, իմ աղունն իջավ...

Մանուկներից մեկը առաջինը մոտենալով բերանը դրեց նրա ականջին:

Շապինանդի հեքիա՛թը պատմիր, պապի...

Չե՞ս տեսնում, որ մեռած է, բղավեց Գևորգը հեռվից՝ կռահելով, թե ինչ
պատահեց:

Մանուկները իսկույն հավաքվեցին շուրջը, խոշոր աչքերով կայտառ երեխաներ,
այտերը մուգ կարմիր ինչպես աշնան մասուր:

Էլի էն էր, նույն ջրտուքվար Ֆադեն, կարճ բեղերով, սև արան ծալած ուսին,
ոտքերը մինչև ծնկները քշտած, նեղ-թաթ թիակը ձեռքի մեջ: Էն երկրագործ
տավորիկցին, որ լսել էր ջրաղացքարերի գոռոցը ձորերի մեջ և Սասնա
գահավեժ ջրերի որոտը բարձր լեռներում, որ գիտեր, թե ինչ է կատարվում
լեռնային արծվի հետ, եթե շախշախված թեվերով վայր է ընկնում երկնքից:

Իր աբան քաշենք վրան և գյուղից մարդ կանչենք:

Ոտքերը կնքեն, շուտ ծածկենք մի բանով:

Մերո՛ք, դու վագիր գյուղ և կոլխոզի նախագահին ասա՛ Ֆադե պապին մեռավ,
թիակը մնաց, կարդա դրեց Գևորգը մի խաժաչք տղայի:

Մերոքը վագեց:

Մանուկները ծերունու աբան ուսից առնելով պարզեցին մեռածի ծնկների վրա,
մինչև գլուղից մարդ կգար:

Լեռնային կապույտ պաղ ջուրը գնգալով գլորվում էր դեպի Խոտնոցի մեծ քարը,
և աշխարհը կար:

Էս էլ հեքիաթ է, ասաց Գևորգը և ձեռքը Ֆադե պապի թիակին դրեց:

ՎԵՐՉ